

На шляху до міжнародного визнання екоциду

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну вкотре показало, що на міжнародному рівні злочини проти природи не мають юридичного визнання. Завдана довкіллю шкода внаслідок військової агресії дозволяє сьогодні з більшою інтенсивністю закликати екологічні організації до змін норм права та включення екоциду до списку злочинів, які розглядаються у Міжнародному кримінальному суді. Як [азначають](#) активісти та експерти, це має допомогти не лише Україні, а й руху по боротьбі за права природи по всьому світу.

Сьогодні [Римський статут](#), який визначає діяльність Міжнародного кримінального суду, розглядає злочини геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочини агресії. Екоцид у статуті не прописаний, хоча широкомасштабні злочини проти природи можна розглядати під категоріями військових злочинів чи злочинів агресії. Що, однак, залишає поза його юрисдикцією злочини, пов'язані із забрудненням довкілля, вирубуванням лісів, виснаженням природних екосистем тощо. Тобто ті дії, які власне і призводять до зміни клімату.

Що таке екоцид?

Хоча в міжнародній правовій практиці екоцид ще не отримав свого закріплення, існує кілька визначень, запропонованих екологічними юристами.

Наприклад, міжнародна група юристів, яка працює за ініціативи Stop Ecocide International, у червні 2021 року запропонувала таке [визначення](#): “незаконні та необґрунтовані дії, вчинені з розумінням того, що вони можуть призвести до серйозного широкомасштабного чи довгострокового заподіяння шкоди для довкілля”.

Під “необґрунтованими” тут розуміються дії з безрозсудної зневаги до збитків, які будуть надмірними порівняно з очікуваними соціальними та економічними вигодами. “Серйозний” означає збитки, які спричиняють дуже значні несприятливі зміни, порушення або заподіяння шкоди будь-якому елементу навколишнього середовища, включаючи вплив на життя людини або природні, культурні чи економічні ресурси. “Широкомасштабний” означає збитки, які виходять за межі обмеженого географічного району, за межі державних кордонів або від яких страждає вся екосистема або цілий вид, а також велика кількість людей. “Довгостроковий” означає збитки, які є незворотними або які не можуть бути усунені шляхом природного відновлення протягом певного періоду часу. Під “довкіллям” розуміється Земля, її біосфера, кріосфера, літосфера, гідросфера і атмосфера, а також космічний простір.

Це визначення екоциду міжнародна група юристів [пропонує](#) включити до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

З цього визначення видно, що йдеться саме про навмисні дії, спрямовані на знищення екосистем або забруднення довкілля. Тому під категорію екоцид не завжди можуть потрапити аварії на підприємствах або розливи нафти, якщо в суді вони можуть бути доведені як надзвичайні події чи нещасні випадки. Однак у випадку, коли підприємство здійснює викиди, маючи інформацію, що вони можуть призвести до зміни клімату та масштабних наслідків для природи, ці дії можуть класифікуватися як екоцид.

Сьогодні під подібний критерій потрапляє значна кількість промислових виробництв та видобуток ресурсів у всьому світі. Що, можливо, і блокує швидке ухвалення екоциду на міжнародному рівні. Фактично, під суд можуть піти багато великих корпорацій, які завдавали широкомасштабної серйозної шкоди довкіллю в минулому або ж продовжують його завдавати сьогодні.

Історія визнання екоциду на міжнародному рівні: приклади та пропозиції

Свідчень екоциду в історії людства можна знайти більш, ніж достатньо. Катастрофічні наслідки для природи почали фіксуватись уже в роки Першої та Другої світової війни. Однак відкриті дискусії на тему екоциду розпочалися у світовій практиці після початку [використання](#) США “агента оранж” у В’єтнамі. Нагадаємо, що з 1961 по 1971 американські війська масово використовували хімічні гербіциди та дефоліанти, що входять до групи гербіцидів тактичного застосування Rainbow Herbicides, з метою знищення джунглів, у яких ховалися партизанські загони В’єтконгу. Очевидно, що це були навмисні дії щодо знищення екосистем, які призводили до масової загибелі живих істот та мали як широкомасштабні, так і довгострокові наслідки.

Саме використання “агента оранж” підштовхнуло в 1970 Артура В. Галлстона, професора Єльського Університету, на Конференції, присвяченій війні і національній відповідальності у Вашингтоні не лише вперше [використати](#) термін “екоцид” але і закликати до негайного визнання злочинів проти природи.

Цю ідею активно підтримали у всьому світі. Так, у 1972 році прем’єр міністр Швеції Олоф Пальме вперше зробив заяву про визнання екоциду у В’єтнамі на політичному рівні. А у 1973 році професор права з Університету Принстона Річард Фальк у своїй [статті](#) закликав до ухвалення Міжнародної конвенції з екоциду. Фальк у подальшому відіграв важливу роль як у розвитку питань прав людини, включаючи багаторічний досвід роботи у Національній раді з прав людини ООН та організації Human Rights Watch, так і у розвитку обговорень на тему екоциду.

Не дивно, що першою країною, яка ухвалила закон про екоцид і включила його до кримінального кодексу на національному рівні став саме В'єтнам (1990). Однак цікаво, що в першу чергу визнання на національному рівні масових широкомасштабних злочинів проти природи є характерним саме для пострадянських країн: Росія (1996), Казахстан (1997), Киргизстан (1997), Таджикистан (1998), Грузія (1999), Білорусь (1999), Україна (2001), Молдова (2002), Вірменія (2003). Сьогодні, окрім них, екоцид на рівні національного права визнали також в Еквадорі (2008, 2014). Першою країною, яка визнала екоцид у Євросоюзі, стала Франція (2021). У червні 2023 року у Бразилії на розгляд конгресу також було висунуто пропозицію про визнання на національному рівні масових широкомасштабних злочинів проти природи.

Проте неправильно стверджувати, що інші країни не стурбовані питанням визнання екоциду. Починаючи з 1990-х років, триває активна боротьба за офіційне включення цього злочину до міжнародної правової практики. Так, наприклад, у 1991 році Міжнародна Правова Комісія (The International Law Commission) запропонувала [безпосередньо](#) пов'язану з екоцидом статтю (ст. 26) до Проекту кодексу злочинів проти миру і безпеки людини.

Після того як у 2002 році екоцид все ж таки не був включений до Римського статуту, почалася міжнародна кампанія з визнання широкомасштабних злочинів проти природи. Найбільшої активності вона набула у 2019-2020 роках, що й дозволило у червні 2021 року [сформулювати](#) пропозицію групи юристів, про яку ми писали раніше. Так, наприклад, у 2019 році за визнання екоциду як п'ятого злочину проти людяності (тобто за включення його до Римського статуту) [виступив](#) Папа Римський Франциск. У грудні того ж року країни, які найбільше потерпають від зміни клімату — Вануату і Мальдіви, також [закликали](#) включити екоцид до статуту. 2020 року за визнання екоциду як на національному, так і на міжнародному рівні активно [виступив](#) уряд Бельгії. У січні 2021 року Європарламент [закликав](#) країни-члени Євросоюзу підтримати визнання екоциду, а завдяки Європейському Правовому Інституту (The European Law Institute) сьогодні діє [ініціатива](#), яка займається лобіюванням питання визнання екоциду.

Почитати докладніше про ініціативи визнання екоциду останніх років на сайті Stop Ecocide International

З початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну про екоцид на міжнародному рівні стали говорити більше, і це дало шанс для вже сформованих ініціатив отримати ще більшу підтримку та визнання. Такі випадки як руйнування Каховської ГЕС або систематичне знищення екосистем Сходу України стали ще одним прикладом цілеспрямованого широкомасштабного та довгострокового руйнування довкілля.

Кримінальна практика визнання екоциду в Росії та Україні

Цікаво, що екоцид закріплений на законодавчому рівні і в Росії, і в Україні. Так, стаття 358 Кримінального кодексу РФ визначає екоцид як “масове знищення рослинного та тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також здійснення інших дій, здатних викликати екологічну катастрофу”. Стаття передбачає позбавлення волі від 12 до 20 років.

Нам не вдалося виявити завершених прикладів судочинства за статтею 358 у кримінальній практиці Росії. [За даними](#) сайту Судова статистика РФ, з 2016 року за нею не було засуджено жодну людину. Однак у 2021 році Слідчий комітет

Росії [порушив](#) кримінальну справу проти “невстановлених осіб, які перебувають на території України” за статтею екоцид за “водну блокаду Криму”. При цьому, наскільки нам відомо, жодної кримінальної справи за статтею екоцид проти дій спрямованих на забруднення довкілля в самій Росії не було заведено. Хоча і нелегальні вирубки, і, наприклад, будівництво сміттового полігону поблизу залізничної станції Шієс, [що викликало](#) протести у 2018—2020 роках, можуть кваліфікуватися як екоцид і розглядатися як навмисне завдання шкоди довкіллю. Однак наявність і статті, і теми екоциду у правовому полі Росії вселяє стриманий оптимізм про те, що масові злочини проти природи в країні розглядатимуться.

У кримінальному кодексі України також є стаття “екоцид” (ст. 441) з практично аналогічним формулюванням: “масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, які можуть спричинити екологічну катастрофу”.

Як вже [писала](#) робоча група UWEC, незважаючи на те, що війна на території України триває з 2014 року, поки що випадків визнання екоциду в правовій практиці країни не було. Однак, після початку повномасштабного вторгнення про збір даних щодо екоциду почали говорити на всіх рівнях — від неурядових організацій до Міністерства довкілля.

«Сьогодні важливо привести до «золотого стандарту» збір інформації про численні порушення проти довкілля, викликані вторгненням Росії»

Сьогодні в Україні йде збір даних та розпочато судочинство по ряду справ про екоцид. За [заявою](#) Генерального прокурора Андрія Костіна від 29 червня 2023 року, йдеться про 15 справ. Однак для ефективного отримання компенсації за злочини проти природи Україна потребує визнання екоциду на міжнародному рівні. Тільки так можна буде досягти, зокрема, отримання репарацій від Росії.

Складнощі визнання та порушення кримінальної справи за статтею «екоцид»

Як [азначила](#) в інтерв'ю робочій групі UWEC ще рік тому Олена Кравченко, виконавча директорка громадської організації “Екологія-Право-Людина”, головною проблемою є розробка золотого стандарту для документації екоциду. Це означає і збір даних, і опитування свідків, і формування критеріїв оцінки збитків.

Враховуючи те, що війна не закінчилася, а на міжнародному рівні досі не сформовані інститути, які дозволяють розпочати перший розгляд щодо екоциду, в Україні сьогодні йде збір даних про екологічні наслідки війни. Однією з основних платформ є офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України – [Ecozagroza](#). На ньому не лише представлені дані, зібрані Міністерством, а є і можливість для громадян країни надати інформацію про зафіксовані екологічні злочини. Станом на 10 серпня, з початку повномасштабного вторгнення на сайт надійшло 2477 звернень, із них 2321 верифіковані.

Крім Ecozagroza, діють в Україні й інші інструменти зі збору даних про масштаб екологічних наслідків вторгнення. Такі, наприклад, як [SaveEcoBot](#). Займаються збиранням інформації також НГО. Зі списком ресурсів з даними щодо екологічних наслідків ви можете ознайомитись на нашому сайті:

- [Ресурси](#)

Значний крок у бік визнання військових злочинів в Україні як екоциду було зроблено після підриву греблі Каховської ГЕС. З лютого 2022 року це стало найбільш резонансною цілеспрямованою дією, що призвела до широкомасштабних довгострокових наслідків, тобто підпадає під критерії екоциду. Як результат, було навіть анонсовано [створення](#) міжнародної групи з питань визнання екоциду, яка б дозволила зажадати репарації з Росії за злочини, заподіяні проти природи. До неї увійшли як експерти, так і медійні особи, такі, як Грета Тунберг. Однак поки що окрім зустрічі 29 червня про роботу групи нічого не чути.

Для України важливо, щоб широкомасштабні довгострокові наслідки військових злочинів проти природи були визнані на міжнародному рівні. Це дозволить отримати репарації, що підуть на відновлення країни. Очевидно, що визнання екоциду лише на національному рівні не дозволить отримати компенсації від агресора.

Проте визнання екоциду є важливим не лише для України, а й для всього світу. Сьогодні на міжнародному рівні знову заговорили про екоцид, що дає надію на визнання масштабних злочинів проти природи. Без формування міжнародної правової бази, без початку міжнародного судочинства, масові злочини проти природи залишатимуться безкарними.

Проблема широкомасштабних та довгострокових злочинів проти природи існує у всьому світі. Так, наприклад, ініціатива EndEcocide в якості прикладів екоциду [наводить](#) вирубку лісів в Амазонці, пальмові плантації в Індонезії, зникнення Аральського моря в Центральній Азії, нафтовидобування у дельті Нігеру, атомну енергетику і навіть розробку шахтним методом у північній Греції, Румунії та Фінляндії. Визнання екоциду як злочину дозволить міжнародним юристам чинити ще більший тиск на компанії, які ставлять свої короткострокові інтереси вище за інтереси Землі.

Сьогодні кожен із нас може взяти участь у визнанні екоциду на міжнародному рівні, підписавши петиції:

- AVAAZ. [Make Ecocide a Crime](#)
- StopEcocide. [International petition](#)
- Change.org [Stop ecocide in Ukraine: punish Russia for crimes against environment](#)

Або поширюючи інформацію про важливість визнання екоциду через соціальні мережі:
#StopEcocide #stopecocideukraine #ecocideukraine